

М. в.: (у / в, на, по) *сімох, десятьох, чотирнадцятьох, тридцятьох, тридцятьох п'ятьох* та ін. і (у / в, на, по) *семи, десяти, чотирнадцяти, тридцяти, тридцяти п'яти* та ін.

Лариса Колібаба

УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ) ЩО ЧИ ЧОГО?

Сьогодні багато хто з мовців слухно повертає до вжитку керування дієслів **УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ)** іменниками у формі родового безприйменникового відмінка – **чого?** Слушно, бо це вже призабуте або й зовсім невідоме для сучасних мовців дієслівне керування, що опинилося на периферії мовного вжитку через ідеологічні причини, тоді як в активній мовній практиці його заступило спільне з російською мовою керування знахідним відмінком іменників – *що?*

Іменники у формі родового відмінка, залежні від дієслів **УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ)**, зафіксовані ще в мовній практиці та словниках ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема у «Словарі російсько-українському» М. Уманця та А. Спілки (Уманець М., Спілка А. (Комарь М.). Словарь російсько-український / Уманець М., Спілка А. Русско-украинский словарь; *передрук із видання 1893 року*. Берлін, 1924. С. 397, 1062), «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка (Словарь української мови: у 4 т. Упоряд. з дод. власн. мат-лів Борис Грінченко. Київ, 1907–1909; *репринтне відтворене видання 1907–1909 років*. Київ, 1997. Т. III. С. 77; Т. IV. С. 186, 322, 485), у творах М. Кропивницького, І. Франка, М. Грушевського, Лесі Українки та ін.: *Натомість ми бачимо, як поет **уживає** кольористичних **ефектів** зовсім не там, де **вжив** би їх маляр, а для характеристики психічного настрою людей* (І. Франко); *Геродот **уживає** грецьких **назв** для скитських божеств* (М. Грушевський); *В малоазійській Греції **уживали** грецької мови, в Сирії, Палестині та Каппадокії арамейської (сирійської), в Єгипті мови єгипетської та гієрогліфічного **письма**, в Фенікії фенікійської мови та **письма*** (Леся Українка) та ін.

У словниках та наукових дослідженнях 20–30-х рр. ХХ ст. дієслівне керування *УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ) чого?* подавали послідовно, причому або як єдину нормативну граматичну форму вираження власне-об'єкта дії, або на першому місці серед запропонованих варіантів (див.: Російсько-український словник: у 4 т. Гол. ред.: А. Кримський, С. Єфремов. Т. 1. *Репринтне відтворене видання 1924 року*. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2016. С. 126, 161, 347; Т. 2. Вип. 2. *Репринтне відтворене видання 1932 року*. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2017. С. 514; Т. 3. Вип. 2. *Репринтне відтворене видання 1928 року*. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2017. С. 348, 376, 450; Голоскевич Г. *Правописний словник*. Видання дев'яте. Нью-Йорк: Книгоспілка, 1962. С. 43, 407; Ніковський А. *Українсько-російський словник; репринтне відтворене видання 1926 року*. Київ, 2018. С. 70, 742; Російсько-український фразеологічний словник. *Фразеологія ділової мови*. Уложили: В. Підмогильний, Є. Плужник; *перевидання 1927 р.* Київ, 1993. С. 117, 211, 221, 235; Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. *Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія; репринтне відтворене видання 1930 року*. Київ, 2018. С. 152, 168, 230; Курило О. *Уваги до сучасної української літературної мови*. Вид. 3-тє. Київ, 1925. С. 91 та ін.).

Формами родового відмінка іменників, залежних від дієслів *УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ)*, рясніють також наукові, художні та публіцистичні тексти цього періоду, напр.: *Проти інших дієслівного походження прикметників найширше мова українська вживає прикметників на -ний* (О. Курило); *Замість конструкції переємних уживають зворотів із прямим станом* (М. Сулима); *Крім знаків абетки, тобто літер, на письмі і в друковій українці вживають іще двох знаків додаткових* (О. Синявський); *Сполучного звороту як – так Куліш уживає в розумінні прислівника абияк* (С. Смеречинський); *А найважливіше для нас то те, щоб ми навчилися правильно ... вживати значків на звуки, що їх має українська мова, та форм, якими вона розпоряджає* (В. Сімович); *Любить щиронародніх слів та зворотів уживати* (С. Єфремов); *Тими засобами і методами, яких уживає сучасна демократія, немислимо національно усвідомити несвідомий народ* (В. Липинський);

Роздратований проти тих, хто піддався Самойловичеві, він уживав жорстоких репресій (Д. Дорошенко); *Але до неї [Марії Пилипівни] підбігає її мазунчик, Стьопа, і вживає свого звичайного засобу: треться своєю щокою об її щоку* (В. Винниченко); *Новий уряд став уживати американських способів* (Гео Шкурупій); *Диригент уживає в тактуванні вертикальних і горизонтальних жестів* (Ф. Колесса); *Цих живих народніх форм вільно вживає тепер уся східньоукраїнська література* (І. Огієнко) та ін.

У мовній практиці 40–80-х рр. ХХ ст. дієслівне керування чого? уживане значно рідше, хоч офіційно воно не було заборонене й лексикографічні джерела того часу його фіксували (див.: Українсько-російський словник: у 6 т. Київ, 1953–1963. Т. VI. 1963. С. 167; Словник української мови: в 11 т. Київ, 1970–1980. Т. X. 1979. С. 401). Проте подано такий тип керування на другому місці після *що?* й із позначкою «*рідше*», тобто як неосновну, периферійну граматичну форму, що засвідчило реальну активність одних моделей слововжитку перед іншими.

За радянського часу на форми родового відмінка іменників, керованих дієсловами *УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ)*, можна натрапити хіба що в художній літературі, зокрема й перекладній, пор.: *На новій службі він [Юхрим] ще більше запишався, зашляхтився, але став менше вживати писарських слів – кинувся до політичних* (М. Стельмах); *Тепер він уживав пристойної, освяченої законом, назви «румун» замість погірдливого, загальноукраїнського «постолак»* (Ірина Вільде); *Крім того, в хвилини, на його погляд, особливо урочисті, він уживав тону трохи підвищено фальшуватого і називав усіх – сер, містер, мілорд, кабальєро, сеньйор тощо* (Ю. Смолич); *Султанов уперто вживав тільки твердо встановлених формул* (П. Загребельний); *Уживали ми різних способів, щоб йому якось допомогати харчами або чим іншим* (Лесь Танюк); *Я задихаюся вночі й уже довгий час уживаю ліків* (А. Камю, перекл. П. Тарашук); *І ось як ти мені віддячуєш: уживаєш глузливого прізвиська, причепленого тій жінці, про яку всі знають, що я їй не чужий* (Оноре де Бальзак, перекл. Ю. Лісняк) і под.

Дієслівного керування чого? послідовно дотримувалися і представники діаспори, пор.: *Ні поляки, ні румуни, ні чехи до*

цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація до революційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли **вживати української мови прилюдно, цілковито або частково...** (Ю. Шевельов); **Усюди і завжди уживай української мови** (П. Богацький); **Вульгаризмів уживали й великі автори** (О. Тарнавський); **Яків... пригадав нову заборону Рейхскомісаріату уживати тризубчиків і прапорів** (У. Самчук); **Великий Князь – сього слова уживано не тільки на означення київського князя, але також на означення могутнього князя загалом** (О. Назарук) і под.

У словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2007. С. 1498; Словник української мови. Кер. В.В. Німчук та ін.; відп. ред. В.В. Жайворонок. Київ, 2012. С. 1191) переважно збережено традицію подавати форму родового відмінка *чого?* для іменників, залежних від дієслів **УЖИВАТИ (ВЖИВАТИ) / УЖИТИ (ВЖИТИ)**, як периферійну щодо форми знахідного відмінка *що?* Попри це в новітній період мовці послуговуються керуванням *чого?* значно активніше, причому не лише в художній, а й у науковій літературі та в публіцистиці, пор.: *Слово «завідувачка», як свого часу і «столяр-теоретичка», коштувало мені кількох дискусій із консервативними літредакторами, які воліли, згідно з правомисом, вживати тільки чоловічих форм на позначення посад* (Н. Сняданко); *Грошову одиницю колишнього Радянського Союзу в одних союзних республіках перекладали мовами корінних націй (укр. карбованець, узб. сум, каз. сом), а в інших уживали російської назви, пристосованої до фонетико-морфологічних особливостей місцевої мови* (О. Пономарів); *Часто вживають знахідного відмінка із закінченням -а у мові художньої літератури* (І. Вихованець); *Кодекс адміністративного судочинства, ухвалений 6 липня 2005 року, теж приписує використання української, але дозволяє особам, які недостатньо нею володіють, уживати інших мов, якщо вони згодні платити за переклад* (Г. Шумицька); *<...> у § 10, п. 1, прим. 1 цього правопису [1928 р.] вжито терміна «початкові в й у»* (Р. Воронезький); *Мрію, що колись на люди вийде офіційна особа,*

що від щирого серця **вживатиме** українських **ідіом** чи й цілих **прислів'їв** (С. Саржевський) і под.

Однак незважаючи на відомі на сьогодні рекомендації віддавати перевагу в сучасному мововжитковій дієслів **УЖИВАТИ** (**ВЖИВАТИ**) керуванню *чого?*, а не *що?*, оскільки вони «вимагають по собі родового відмінка, коли мовиться про щось абстрактне» (див.: Островський В.І., Островська Г.Ф. А українською кажуть так... Вид. 3-тє, доповн. й виправл. Тернопіль, 2022. С. 83), це керування ще не поновило свого місця в мовній практиці українців, яке воно посідало до реформи, спрямованої на «наближення і злиття» української та російської мов.

Отже, не цураймося призабутого керування дієслів **УЖИВАТИ** (**ВЖИВАТИ**) / **УЖИТИ** (**ВЖИТИ**) *чого?*, а повертаймо його до активної мовної практики.

Лариса Колібаба